

Solymosi-Tari Emőke

Vigasztaló Arlequin – Lajtha László balettjei¹

Lajtha László három balettjének (*Lysistrata*, Op. 19, 1933; *A négy isten ligete*, Op. 38, 1943; *Capriccio*, Op. 39, 1944) ismertsége és az oeuvre-ben betöltött jelentősége között különös ellentét feszül. Ez a legkevésbé játszott és legkevésbé feldolgozott műcsoport. A balettek közül kettőt (*A négy isten ligete*, *Capriccio*) csak az elmúlt években mutattak be színpadon, teljes hangfelvétel csak az egyik balettzenéből van (*Capriccio*), a kottája pedig egyiknek sem jelent meg nyomtatásban. Tudományos feldolgozottságuk az általam a színpadi művekről 2011-ben írt doktori disszertáció² előtt minimálisnak volt mondható, aminek nyilván az az egyik oka, hogy korábban alapvető adatokhoz sem lehetett hozzájutni, így például a legelső balett, a *Lysistrata* esetében még azt sem lehetett tudni, hogy a teljes verzió milyen tételeket tartalmaz, sőt a szövegkönyv sem volt ismert.

Ugyanakkor Lajtha életművében e műcsoport különös jelentőséggel bír, már csak azért is, mert az idetartozó opuszokat sorsdöntő történelmi pillanatokban írta. Ráadásul a XX. század egyik legnagyobb szimfonikus szerzőjének, többek között kilenc szimfónia megalkotójának legelső zenekari műve éppen egy balett, az 1933-ban komponált *Lysistrata*. Lajtha már egészen fiatalon vonzódott a zenés színházi műfajokhoz, budapesti és genfi tanulmányai alatt operakorrepetitorként dolgozott, és az 1910-es évek elején, párizsi diákévei alatt a balett műfajában is meghatározó élmények érték. Jelen volt Stravinsky *Le Sacre du printemps* című, Vaclav Nizsinszkij által koreografált balettjének 1913-as, botrányt kiváltó bemutatóján, és valószínűsíthető, hogy az Orosz Balett más produkcióit is látta, így Stravinsky *Petruskáját* (koreográfia: Fokin), Debussy *Egy faun délutánját* (*L'après-midi d'un faune*; koreográfia: Vaclav Nizsinszkij) vagy Ravel *Daphnis és Chloéját* (koreográfia: Fokin).

1. kép: Lajtha László (magángyűjtemény)

¹ A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete által rendezett *Az idő küszöbén – A magyar balett története* című műhelykonferencián az Óbudai Szindbád Rendezvénytéren 2019. május 6-án elhangzott előadás írott változata.

² SOLYMOSI Emőke (SOLYMOSI-TARI Emőke): *Lajtha László színpadi művei. Egy ismeretlen műcsoport a szerzői életút kontextusában*. Doktori (PhD) értekezés. Bp., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Doktori Iskola, 2011, http://docs.lfze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/solymosi_emoke/disszertacio.pdf (utolsó letöltés: 2022. 07. 28.).

Először az operairás tervét dédelgette, de erre csak 1948 és 1950 között került sor, amikor – Salvador de Madariaga szövegkönyvére – megírta a *Le chapeau bleu*-t, vagyis *A kék kalapot* (Op. 51, 1948–1950). Ugyanakkor igen hamar eldöntötte, hogy zenés színházi műveihez milyen szűzsét szeretne. Megerősödött benne „az a meggyőződés, mely szerint az igazi színház: Arisztophanész vígjátéka, a commedia dell'arte: théâtre français, teatro italiano. Ma sem tudok más operát elképzelni, mint opera buffát, melynek figurái olyanok, mint a commedia dell'arte figurái. Semmi közülük a realitáshoz. És a sok tréfát, sokszor vaskos népi humort Molière modorában lehet finomítani, és bele lehet szőni az őszinte humánusmot, az emberi lírát.”³ Összesen négy nagy színpadi műve közül a két első balett, vagyis a *Lysistrata* és *A négy isten ligete* valóban Arisztophanész nyomán született, a harmadik balett, a *Capriccio*, valamint az opera buffa, *A kék kalap* pedig neoklasszikus commedia dell'arte Molière modorában.

Ennél is érdekesebb azonban, hogy míg az első két művel, vagyis az ókori görög drámáiról szellemében írt balettekkel mintegy tükröt kívánt tartani a társadalom elé, figyelmeztetve arra, hogy milyen tragédia felé rohan, vagyis „tanítani és tudatosítani”⁴ akart velük, a második két színpadi mű viszont már a realitástól való teljes eltávolodást mutatja, és Lajtha számára afféle „titkos kamra” volt, mely a belső menekülés lehetőségét adta. A választóvonal éppen *A négy isten ligete* és a *Capriccio* között van, holott a két balett közvetlenül egymás után íródott 1943-ban, illetve 1944-ben.

1. táblázat: Lajtha László színpadi művei

Cím	Műfaj	Opusszám	Évszám
<i>Lysistrata</i>	táncjáték	Op. 19	1933
<i>Le bosquetdesquatredieux</i> (A négy isten ligete)	tánckomédia	Op. 38	1943
<i>Capriccio</i> (magyar alcím: <i>Bábszínház</i>)	balett	Op. 39	1944
<i>Le chapeaubleu</i> (A kék kalap)	opera buffa (vigopera)	Op. 51	(1948–1950)

De lássuk közelebbről is e műveket, immár a három balettre összpontosítva! Az Arisztophanész komédiája nyomán készült *Lysistrata* Spárta és Athén testvérháborújáról szól. A vének szítják az ellenségeskedést, miközben az asszonyok már békét szeretnének. Lysistrata felszólítja nőtársait, hogy az utolsó pillanatban utasítsák vissza férjeik szerelmes közeledését, és tegyenek így mindaddig, amíg a szembenálló felek békét nem kötnek. A 46 perces⁵ balett 1933-ban készült, abban az évben, amikor Adolf Hitler Németország kancellárja lett, s a hatalomra került diktátort a nyár elején Gömbös Gyula miniszterelnök is meglátogatta. Lajtha pontosan tisztában volt

³ ERDÉLYI Zsuzsanna: *A kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*. Szerk. SOLYMOSI-TARI Emőke, Bp., Hagyományok Háza, 2010, 80.

⁴ RÉVAY József: *Pályám emlékezete*. Családi kiadás, 2007, 146.

⁵ Lajtha László bejegyzése a partitúrában a balett időtartamára vonatkozólag.

a háború veszélyével, és azzal is, mit hoz egy újabb öldöklés Európára, hiszen az első világháborúban több mint négy évet⁶ töltött a fronton tüzértisztként, illetve felderítőként, s a négyből három évet tűzvonalban. Saját állítása szerint háromszor is megsebesült, és azt is tudjuk, hogy a harctéren egész későbbi életére kiható betegséget kapott. A testi-lelki megrázkódtatást élete végéig nem tudta kiheverni. Az őt ért trauma súlyosságáról legérzékletesebben abból a levélből kapunk képet, amelyet Lajtha a Nobel-díjas írónak, Romain Rolland-nak írt 1933. június 1-jén, amikor II. vonóstrióját (Op. 18) neki ajánlotta.⁷ Lajtha iszonyodva figyelte a hitleri eszmék térnyerését, és féltette az emberiséget egy újabb világégéstől. Témaválasztásában bizonyosan nagy szerepe volt annak, hogy Arisztophanész komédiája a béke megőrzésére figyelmeztetett.

2. kép: Lajtha *Lysistrata* című táncjátékának színpadképe, Magyar Királyi Operaház, 1937 (Vajda M. Pál fotója, Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár)

A Petőfi Irodalmi Múzeumban lévő szövegkönyvpéldányok jól mutatják, hogy a szövegkönyvíró Áprily Lajos Lajtha instrukciói alapján dolgozott. Ők ketten közeli kapcsolatban álltak (az erdélyi költő a zeneszerző idősebb fiának osztályfőnöke volt), s mindketten rajongtak az ókori görög kultúráért. Áprily nagy szabadsággal követte

⁶ Negyvenkilenc hónapig és három hétig teljesített katonai szolgálatot, ahogyan azt egy 1924. április 15-én kelt, a Lajtha-hagyatékban található igazolásból tudhatjuk. (A Lajtha-hagyatékot a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zene tudományi Intézet XX-XXI. Századi Magyar Zenei Archívuma őrzi.)

⁷ Az addig nem ismert, Romain Rolland-nak szóló Lajtha-leveleket (1933. június 1. és 1933. július 10.) magam kutattam fel a párizsi Bibliothèque Nationale kéziratárában.

Arisztophanészt, és egy olyan tömegjelenettel indította a darabot, amely Arisztophanésznél nem szerepel. A tömeg amúgy is kiemelt szerepet játszik a balettban: ahogyan Lajtha egy interjúbán elmondta, „a tömeg a cselekmény hordozója – a szólisták mind epizód szereplők – a lényeg az asszonyok összeesküvése, az öregek és az asszonyok harca, a testvérháború, a magánszereplők csak tarkítják a cselekményt”⁸.

A *Lysistrata* volt az egyetlen balett, amely Lajtha életében színpadra került. 1937. február 25-én a Magyar Operabarátok Egyesülete operaházi díszestjén mutatták be. Itt jól ellensúlyozta egymást Esterházy Ferenc gróf utóromantikus vígoperája, *A szerelmes levél*, valamint az akkor 45 éves Lajtha meglehetősen modernnek számító táncjátéka. Utóbbit Brada Rezső koreografálta, ahogyan az Esterházy-vígopera balettbetéjtét is. A Lajtha-balett rendezője és a vígopera díszlettervezője is ugyanaz a művész volt: ifjabb Oláh Gusztáv.

3. kép: Esterházy Ferenc *A szerelmes levél* című vígoperája és Lajtha László *Lysistrata* című táncjátéka bemutatójának plakátja, Magyar Királyi Operaház, 1937 (Magyar Állami Operaház Emlékgyűjteménye)

MAGY. KIR. OPERAHÁZ

Csütörtökön, 1937 február 25-én

Börletszünet. Rendes helyárak.

A Magyar Operabarátok Egyesületének ünnepi estje

ELŐSZÖR

A SZERELMES LEVÉL

Vígopera 1 felvonásban (2 képbén). Szövegét írta Főth János. Zenéjét szerzte gróf Esterházy Ferenc. Vozányi Fleischer Antal. Rendezte Rékai András.

Anna ... .. Bethy Eszter	Hadasszony ... .. Bárony Tóra
Lili ... .. Balázs János	Borbély leány ... .. Szabó Ilonka
1. szolgáló ... .. Tóth Gyula	Pedant ... .. Koröth Endre
2. szolgáló ... .. Szilvassy Margit	A kalmár ... .. Komáromy Pál
Koromármó ... .. Bodanovics Mária	A podesta szolgája ... .. Sárkány János
Gyászörök ... .. Bodanovics Mária	Bokor ... .. Szabó József

Portiák, nők, szolgák, mindiek. Tíz óráig egy régi olasz kávéházban.

A balett koreográfiáját készítette és bemutatta Brada Rezső.

A díszleteket Ifj. Oláh Gusztáv tervezte.

ELŐSZÖR

LYSISTRATA

Táncjáték 1 felvonásban Aristophanes vigjátéka nyomán. Zenéjét szerzte Lajtha László. Rendezte Ifj. Oláh Gusztáv. Vozányi Ferencnek. János. Koreográfiáját készítette és bemutatta Brada Rezső.

A darabban előforduló verset írta Áprily Lajos, elmondja Szilvassy Margit.

Lysistrata ... .. Tóth Gyula	Spartai leány ... .. Ottobay Melinda
Myrrhene ... .. Bethy Eszter	Lampitho ... .. Mátyás Irén
Kleopatra ... .. Bárony Tóra	1. spártai ifjú ... .. Brada Rezső
Athénai leány ... .. Vera Ilona	2. spártai ifjú ... .. Balay Zoltán
Athénai harcos ... .. Komáromy Pál	Egy faun ... .. Zsedényi Károly
Athénai és spártai harcosok, athénai és spártai asszonyok, leányok, athénai és spártai öregek, nép, oroszlánok.	

A díszleteket és jelmezeket Filópus Zoltán tervezte.

Kézdete 7¹⁵ órakor, vége 10 óra után.

Mivel Lajthának a *Lysistrata* volt a legelső zenekari műve, Ferencsik János ezt a darabot vezényelte először szeretett mesterétől, aki mellett később, a kommunista időszakban elszenvedett mellőztetésében is kiállt, és rendszeresen bemutatta szimfóniáit. A Brada Rezső által készített koreográfiáról csak keveset tudhatunk, ezért is különösen értékesek Vajda M. Pál fényképei, melyek nagy részét az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történeti Tárában őrzik. A Vályi Rózsi által szerkesztett *Balették könyvében*⁹ azt olvashatjuk, hogy a koreográfia „a harmincas években elterjedt ún. szabad tánc stílusban” készült, mivel „ez a furcsa groteszk játék nem is tűrt volna

⁸ PATAKI László: *Premier után... = Délibáb*, 1937. március 13., 11. évf., 11. sz., 34.

⁹ VÁLYI Rózsi – SZENTHEGYI István – CSIZMADIA György: *Balették könyve*. Szerk. VÁLYI Rózsi (második, bővített kiadás), Bp., Gondolat, 1961.

meg semmilyen szabályos balettmozdulatot. A zene állandó változó tempója, ritmikai képletei és szövevényes szólamhullámozása a klasszikus táncelemeket már eleve ki is zárta a koreográfiából. [...] A szaggatott, törtvonalú szabad táncmozdulatokat ezért groteszk pantomimmal kapcsolták össze.”¹⁰ A címszerepet nem is táncosnő, hanem egy énekesnő, Tutsek Piroska alakította, vagyis éppen Lysistrata „egyetlen táncos mozdulatot sem tett. Olyan kiváló képességű táncosnők, mint Vera Ilona és Ottrubay Melinda tétlenségre voltak kárhoztatva. Csak Bordy Bella és Harangozó Gyula komédiázhatott kedvére a csábító jelenetben; rajtuk kívül még a faun szerepe említésre méltó.”¹¹ A koreográfiában nem volt szóló, szinte mindig *ensemble*-k táncoltak.

4. kép: Tutsek Piroska a *Lysistrata* címszerepében, Magyar Királyi Operaház, 1937 (Vajda M. Pál fotója, Magyar Állami Operaház Emlékgyűjteménye)

5. kép: Bordy Bella Mirrhene és Harangozó Gyula Kinesias szerepében a *Lysistratában*, Magyar Királyi Operaház, 1937 (Vajda M. Pál fotója, Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár)

Bár a már idézett *Balették könyve* azt írja, hogy „a darabnak nem volt megérdemelt sikere”,¹² valójában a *Lysistrata* sikere hatalmas volt, ami igen pozitívan befolyásolhatta volna Lajtha karrierjét, ha rövidebb később nem tör ki a második világháború. A Magyar Állami Operaház Emlékgyűjteményében közel félszáz előzetest, kritikát,

¹⁰ Uo., 333.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

interjút sikerült felkutatnom a balettről. Ezekről külön tanulmányt publikáltam,¹³ ezért itt csak azt jelzem, hogy döntő többségük áradozva nyilatkozik a „szellemes és kifinomult”¹⁴ zene értékeiről, és többen már ekkor kiemelik, hogy Lajtha franciás-latinus orientációja és a magyar népzene iránti elkötelezettsége eredeti módon ötvöződik e zenében.¹⁵ A sajtó és a közönség egyértelmű elismerése ellenére a bemutató után csak három további előadás volt az Operaházban 1937 tavaszán, majd a darab itthon és külföldön is feledésbe merült 72 évre. A belőle készült négytétéles szvit azonban számos alkalommal csendült fel Európa-szerte, sőt Ausztráliában is.

6. kép: Tabló Lajtha *Lysistrata* című balettjének 1937-es ősbemutatójáról
(A tablón Vajda M. Pál fotói, Lajtha-hagyaték)

2009. május 23-án egy módfelett különös előadásra került sor. A Kolozsvári Magyar Operában országos bemutatóként hirdették meg a *Lysistratát* a következőképpen: „egyfelvonásos táncjáték (szvitváltozat)”.¹⁶ Azt gondolnánk, hogy valami vagy

¹³ SOLYMOSI-TARI Emőke: „Arisztofaneszi arcfintor”, avagy „az első pacifista balett”. Lajtha első színpadi műve, a *Lysistrata* bemutatásának körülményei és sajtóviasszhangja. = Tanulmánykötet Ujfalussy József emlékére. Tanulmányok, emlékiratok, hommage-ok. Szerk. BERLÁSZ Melinda – GRABÓCZ Márta, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, L'Harmattan Kiadó, 2013, 323–347.

¹⁴ M. N.: Hongrie = *La Revue Musicale*, 1937. május, 18. évf., 174. sz., 301–302.

¹⁵ Például: (T-th) (TÓTH Aladár): *Esterházy-opera és Lajtha-balett bemutató-előadása az Operaházban = Pesti Napló*, 1937. február 26. A kritika kötetben is megjelent: Tóth Aladár válogatott zenekritikái 1934–1939, sajtó alá rendezte és utószóval ellátta BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1968, 258–260.

¹⁶ A színlap szövegéből (Kolozsvári Magyar Opera).

táncjáték (a teljes, eredeti zenemű a hozzá megálmodott táncsal együtt), vagy annak szvitváltozata (a zenemű kiemelt részletei, tánc nélkül). Itt azonban a szvit zenéjére táncoltak! A magyarázat ez lehet: Selmeczi György, a karmester nyilván nem gondolta, hogy a teljes mű partitúráját nem fogja tudni beszerezni a próbák kezdetéig. (Ekkor a partitúráról ugyanis még azt sem lehetett tudni, hogy egyáltalán létezik-e még.) Így Kozma Attila a nyitány és a négytétéles szvit zenéjére készítette el a koreográfiát, minden bizonnyal anélkül, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött cselekményleírást ismerte volna. Az új koreográfiában Lysistrata szerepe egy igen virtuóz balettfőszerep volt (ellentétben az eredeti koncepcióval), faun helyett pedig kentaurt keltett életre két táncos. Ez utóbbi változtatások természetesen elfogadhatók a művészi szabadság jegyében. Ám abba jobb bele sem gondolni, hogy az eredetileg tíztétéles balettzenéből készült négytétéles szvitben a tételek sorrendje a következő: IX., X., IV., VIII. Vagyis az eredeti mű végén lévő zenére táncolták el a cselekmény elejét...

A *Lysistrata* után egy évtizeddel, vagyis 1943-ban készült el *A négy isten ligete* című egyfelvonásos „politikai balett”. A szövegkönyvet a kiváló klasszika-filológus, Révay József¹⁷ írta Arisztophanész modorában. A kilenc tétéles zenéhez tartozó bonyolult cselekmény lényege, hogy a négy isten ligetében két földi lány csábítására megelevenedik Zeusz és Hermész szobra, továbbá a másik két isten szobra is megmozdul, hogy szerelmi búvóhelyre siessen. Az istenek helyére így hatalomvágyó földi emberek lépnek. Zeusz jelvényeit Kleon, az athéni népvezér veszi magára. Mindenféle bonyodalom után a főisten helyreállítja a rendet, és a liget virágba borul.

Míg a *Lysistrata* a háború ellen íródott, *A négy isten ligete* már a háborút okozó őrült diktátor ellen. Vagyis a darab egy Hitler-paródia, amely a legnagyobb titokban íródott. Dr. Gáborján Alice-nak,¹⁸ aki egy rövid ideig Lajtha titkárnője volt, Lajtha 1943-ban megemléktette, hogy „egy Hitler-ellenes színpadi művön dolgozik”.¹⁹ Gáborján úgy vélte, a zeneszerző ezzel a művel „a véleményét akarta kifejezni”.²⁰ Lajtha nem csak így fejezte ki a véleményét. Köztudott (és erre vonatkozó bizonyítékokat, személyes emlékeket is gyűjtöttem),²¹ hogy 1944-ben számos zsidó ember megmentésében, bújtatásában vett részt, és egy levélbeli²² állítása szerint fiaival együtt a fegyveres nemzeti ellenállás tagja volt.

A szövegkönyvíró Révay József visszaemlékezéséből kiderül, hogy Lajthával együtt Arisztophanészről úgy gondolták, „a politikai vígjáték megteremtője bizonyára segít” nekik abban, hogy megírassák „a politikai balettet”.²³ A cél: „Megmutatni, mily nevetséges és aljas a buták diktatúrája: megmutatni [...] gyávaságát, a tömegek szolgálalkú-

¹⁷ Révay József (1881–1970) író, költő, irodalomtörténész.

¹⁸ Dr. Gáborján Alice (1922–2018) néprajzkutató 1945 májusától 1946 februárjáig volt titkárnő a zeneigazgató Lajtha mellett a Magyar Rádióban.

¹⁹ SOLYMOSI-TARI Emőke: *Két világ közt. Beszélgetések Lajtha Lászlóról*. Bp., Hagyományok Háza, 2010, 127.

²⁰ SOLYMOSI-TARI: *i. m.* (2010).

²¹ Lásd például: SOLYMOSI-TARI Emőke: *Lajtha, az ember. A közelgő kettős évforduló elé = Parlando*, 2011, 53. évf., 5. sz., 8–15. <http://www.parlando.hu/2011/2011-5/03-Lajtha.htm> (utolsó letöltés: 2022. 07. 28.).

²² Lajtha László levele kiadójának, Alphonse Émile Leducnek, 1945. december 26. (Lajtha-hagyaték).

²³ RÉVAY: *i. m.* (2007), 145.

ségét, [...] a gerinctelenség tragikomédiáját.”²⁴ Révay felidézi, hogy az athéni Kleonból „a seprőbajusz felragasztásával” hogyan lett „a germán örült jelképezése”. Vagyis a darabban Hitler megfelelője a népezér Kleon, azaz Arisztophanész *Lovagok* című politikai szatírájának (Kr. e. 424.) egyik figurája. A magyar szerzőpáros ennél jóval továbbment: „mi nemcsak a tündöklését, hanem a bukását is meg akarjuk eleveníteni az örült demagógnak”.²⁵ E balett tehát virtuálisan megbuktatja Hitlert.

Ahogy a *Lysistratában* a közösség a főszereplő, itt is kiemelt szerepet kap a tömeg-ábrázolása: „A balett politikai vonalának egyik legfontosabb szereplője a tömeg, az ingatag és gyáva csorda, amely vakon fetreng a diktátor lábainál...”²⁶

Azt is mondja Révay, hogy „a téma ízét és értelmét a zene adja meg. [...] És a muzsika fogja megmagyarázni azt is, hogy ez a balett – a politikai balett, ha új műfaj is, nem csupán szórakoztatni akar, hanem tanítani és tudatosítani is.”

A művet egészen 2013-ig nem mutatták be, és ez nemcsak a balettre vonatkozik, hanem magára a zenére is. Lajtha a darab négy kiválasztott tételéből állította össze II. szvitjét (anélkül, hogy a kottában jelezte volna, hogy ez *A négy isten ligete* zenéje): I., VII., VI., IX. tétel. Sokáig csak ezt az összeállítást ismerhettük, igaz, ezt Európa-szerte játszották. Lajtha özvegye az 1970-es években erőfeszítéseket tett a színpadi bemutatóért, de az Operaház akkori főtítkára udvariasan elutasította.²⁷ A világpremierre végül csak hetven évvel a mű keletkezése után, 2013. január 24-én került sor a Művészetek Palotájában. A karmester Kocsis Zoltán lett volna, ő azonban betegsége miatt nem tudta vállalni a fellépést. Helyette a Nemzeti Filharmonikus Zenekar élén Dénes István vezényelt. A ragyogóan hangszerelt zene, és például az abban megmutatkozó jazzhatás, valamint a zenekar és karmestere által nyújtott elsőrangú interpretáció lelkes fogadatra lelt mind a közönség, mind a szakmai sajtó részéről. Azonban ki kell mondani, hogy a pantomim, illetve a tánc, amelyet M. Kecskés András, Góbi Rita és Samu Kristóf adott elő Galgóczy Judit rendezésében, vajmi kevés kapcsolatban állt Lajtha és Révay eredeti elképzelésével. Az általános véleményt úgy foglalhatjuk össze, hogy jobb lett volna, ha a közönség kizárólag a zenére figyelhet. *A négy isten ligete* színpadi bemutatója ugyan megtörtént, a valódi, az eredeti koncepciót is tükröző bemutatóra mégis várnunk kell. Arra a koreográfiára, ami nem egy háromfős, nagyrészt improvizált pantomim, hanem egy látványos, nagy tömegeket mozgató, minden részletében kidolgozott balett.

A harmadik Lajtha-balett a *Capriccio*, amely – a szerző vígoperájához, *A kék kalaphoz* hasonlóan – afféle „magam titkos szobája”, egy olyan világ zenei megjelenítése, ahová el lehet menekülni a tragikus valóság elől. A Lajtha-*oeuvre*-nek talán ez a legcsillogóbb, legörömtelibb kompozíciója, pedig a magyar történelem egyik legtragikusabb időszakában keletkezett. Tóth Margit, a komponista egyik munkatársa így em-

²⁴ Uo.

²⁵ Uo., 145–146.

²⁶ Uo., 146.

²⁷ Fejér Pál, a Magyar Állami Operaház főtítkárának levele Lajtha Lászlónénak, 1971. június 1. (Lajtha-hagyaték; a hagyatékot a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet XX–XXI. Századi Magyar Zenei Archivuma őrzi.)

lékezett: „A művet a gyászos 1944-es esztendőben – önmagában vidám belső világot teremtvé – írta. Gyakran előfordult, hogy a légiriadók alatt sem hagyta abba munkáját...”²⁸ A budapesti bombázások alatt, nagyrészt az óvóhelyen komponált opusz olasz címe a fantáziaszerűségre utal. A műfaji meghatározás viszont francia: *farce dansée en un acte*, vagyis táncolt bohózat egy felvonásban. A magyar alcím: *Bábszínház*, a balett egyik legfontosabb jellegzetességére utal, vagyis hogy szereplői – Stravinsky *Petruskájához* hasonlóan – megelevenedett bábok. Ez többszörös stilizációt eredményez, vagyis a realitástól való eltávolodás így meghatványozódik.

A *commedia dell'arte*-történetben a bárónő el akarja adni malmát, amelyet egy fiatal házaspár bérel. Egy másik szálon a bárónő unokahúgát a Kapitánynak akarják adni, ám a lány a költőt, Mezzetint szereti. Arlequin, az ifjú férj, a malom bérlője „A hold császárának” öltözve visszatér és visszavásárolja a malmot. Mindenki megtalálja a párját és boldog tánc közben hull le a függöny. A tapsokat az ismét merev bábok helyett már a bábszínház-igazgató köszöni meg. A tizennégy tételből álló, 76 perces balett szövegkönyvét Lajtha maga írta, de a dokumentumokból következtethetően valószínűleg Csathó Kálmán író, korábban a Nemzeti Színház főrendezője is segítette. A szövegkönyv több verzióban és több nyelven maradt ránk.²⁹ Először a beszédes változat készülhetett el, amelyben a bábszínház-igazgató szöveget mond, majd a néma verzió, amelyben minden szereplő táncol.

A neoklasszikus balett, a *Capriccio* színpadi megjelenését Lajtha pontosan meghatározta, hiszen jelezte, hogy a szereplők a francia rokokóhoz tartozó festőművész, Jean-Antoine Watteau világára emlékeztető kosztümöket hordanak. A díszlet építészeti stílusa is az 1700-as éveknek felel meg.

A *Capriccio* bemutatására többször is születtek tervek, sőt sikerült fellelnem egy olyan levelet,³⁰ mely elárulja, hogy Eck Imre még a koreográfiát is elkezdte ter-

7. kép: Jean-Antoine Watteau
(1684–1721): *Mezzetin* (1718–1720 k.)
(Metropolitan Museum of Art, New York)

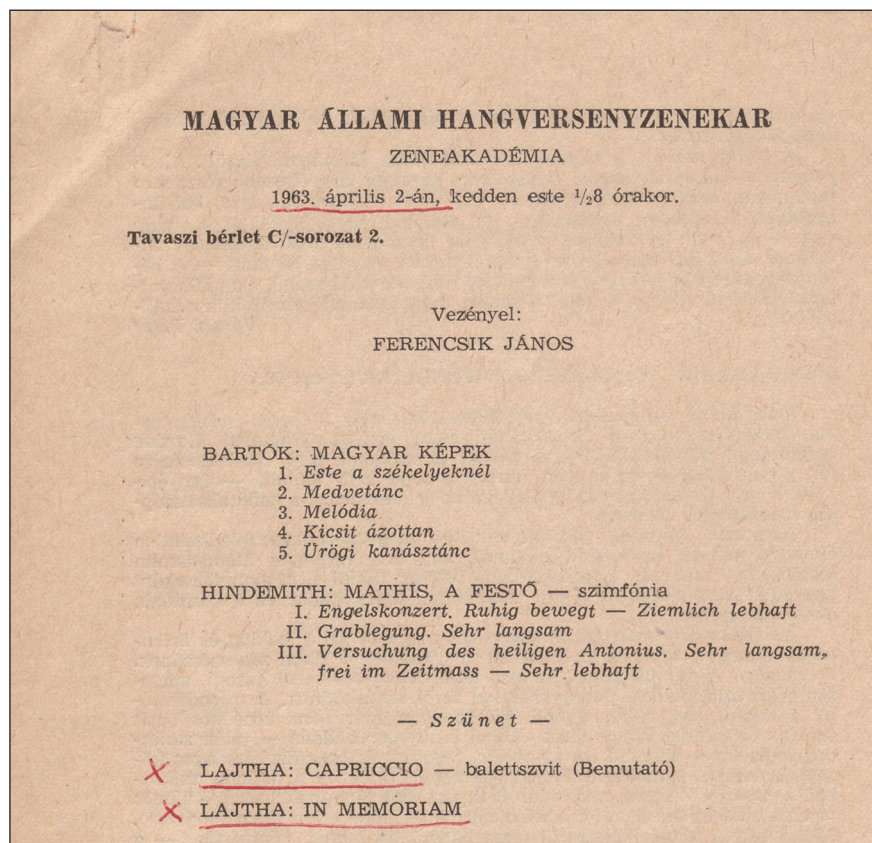
²⁸ *Filharmonia* műsorfűzet, 1963. április 8–9., 9.

²⁹ Erről részletesen lásd: SOLYMOSI Emőke (SOLYMOSI-TARI Emőke): *Lajtha László színpadi művei. Egy ismeretlen műcsoport a szerzői életút kontextusában*. Doktori (PhD) értekezés. Bp., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Doktori Iskola, 2011, 162–165. http://docs.lfze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/solymosi_emoke/disszertacio.pdf (utolsó letöltés: 2022. 07. 28.).

³⁰ Lajtha László levele Fábíán Lászlónak, 1964. december 8. (Fábíán-hagyaték, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 264.) Közreadás: *Ős és utód nélkül. Fábíán László írásai Lajtha Lászlóról. Levelek*. Szerk. SOLYMOSI-TARI Emőke. Bp., Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2014, 286.

vezni hozzá, de végül a zeneszerző életében ez a balett sem került színpadra. Bár három szvitverzió is készült belőle, a zene ősbemutatóján Ferencsik János nem ezek közül választott, hanem egy új, öttételes összeállítást vezényelt el 1963. április 2-án a Zeneakadémián a Magyar Állami Hangversenyzenekar élén.³¹ Az eredeti tervek szerint ekkor köszöntötték volna – alaposan megkésve – a 70 éves Lajthát, ám a szerző 1963. február 16-án váratlanul meghalt, így ez már csak emlékkoncert lehetett. A másik két baletthez hasonlóan a *Capriccio* is kiadatlan, pedig ha van briliáns Lajtha-opusz, amely könnyen utat találna a közönség szívéhez, akkor a *Capriccio* az. Mindazonáltal ez az egyetlen Lajtha-balett, amelynek teljes zenei anyagából CD jelent meg.³²

8. kép: A *Capriccio* című balettszvit ősbemutatójának műsorlapja, Zeneakadémia, 1963. április 2. (Filharmónia-műsorfüzet részlete, Lajtha-hagyaték)

³¹ A 14 tételből az I., II., III., X., XIV. tétel hangzott el.

³² *Orchestral Works Vol. 2. Capriccio, Suite de ballet Op. 39.* Pécs Symphony Orchestra, conducted by Nicolás Pasquet. Marco Polo 8.223668, 1994.

A *Capriccio* színpadi világpremierjére csak 73 évvel keletkezése után, 2017. április 19-én a Pesti Vigadóban került sor, de nem a mű eredeti címével. Az új cím ez volt: *Lajtha*, ami jól mutatja, hogy a koreográfus, Barta Dóra nem a sok változatban fennmaradt librettóból indult ki, hanem teljes művészi szabadsággal alkotott, és a történet mellett Lajtha személyére helyezte a hangsúlyt. A koreográfia így sok szempontból éppen szembement a zeneszerző elképzelésével. A commedia dell'arte-történet és az ahhoz kapcsolódó, rendkívül színes, neoklasszikus zene a szörnyű valóságtól való eltávolodást, egy tiszta, boldog belső világ megteremtését, a vigasztalást célozta, de ebben a koreográfiában Lajtha életútjának számos tragikus eseménye megjelent, még azok is, amelyek a darab megszületésénél később következtek be. A zenét a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem szimfonikus zenekara Ménesi Gergely vezényletével szépen kidolgozottan adta elő, és a Badora Társulat a technikailag nagy igényeket támasztó koreográfiát magas színvonalon valósította meg. Mindazonáltal kíváncsú lenne egy olyan koreográfia is, lehetőleg a mű saját címével, amely a részletesen megadott instrukciókat is figyelembe veszi.

9. kép: A *Lajtha* című kortárs balett egy jelenete. Koreográfus és rendező: Barta Dóra, Pesti Vigadó, 2017. április 19. (Fotó: Mészáros Csaba)

Lajtha ragyogó balettjeinek tehát sanyarú sors jutott, hosszú évtizedeken keresztül nem kerültek a publikum elé, amikor pedig igen, akkor általában az eredeti elképzeléstől eltávolodva.

Olyan Lajtha-művekre viszont, amelyeket a zeneszerző nem balettnak szánt, született koreográfiák. A *Divertissement* (Op. 25, 1936) című öttételes kompozíciót Gilbert Canova álmodta színpadra *Jeunesse*, azaz *Ifjúság* címmel, és az 1961/1962-es szezonban mutatták be Genfben. Említettem, hogy a *Capriccio* kiszemelt koreográfusa Eck Imre volt. Ha ez a terv nem is valósult meg, Eck más Lajtha-művekre készített koreog-

ráfiát: először az 1934-ben komponált *Cinq études*-re, azaz *Öt etűdre*, vagyis az V. vonósnyégyesre (Op. 20). A balett a *Kötélékek* címet kapta, és a Pécsi Balett mutatta be 1971-ben. A második Eck-koreográfia Lajtha IX. szimfóniájára (Op. 67) készült. Ezt először 1978-ban az Erkel Színházban láthatta a közönség.

2019 májusában megrendezett konferenciánk címe: *Az idő küszöbén*. Lajtha balettzenéinek megkomponálása óta 86, illetve 75–76 év telt el. Ma már minden szükséges dokumentum rendelkezésre áll ahhoz, hogy ezek a remekbe szabott opuszok végre eljussanak a publikumhoz úgy, ahogyan a komponista megálmodta őket. Vajon még mennyit kell várunk?

Irodalomjegyzék

- ERDÉLYI Zsuzsanna: *A kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*. Szerk. SOLYMOSI-TARI Emőke, Bp., Hagyományok Háza, 2010.
- *Filharmonia* műsorfüzet, 1963. április 8–9., 9.
- M. N.: *Hongrie = La Revue Musicale*, 1937. május, 18. évf., 174. sz., 301–302.
- PATAKI László: *Premier után... = Délibáb*, 1937. március 13., 11. évf., 11. sz., 34.
- RÉVAY József: *Pályám emlékezete*. Családi kiadás, 2007.
- SOLYMOSI-TARI Emőke: *Két világ közt. Beszélgetések Lajtha Lászlóról*. Bp., Hagyományok Háza, 2010.
- SOLYMOSI-TARI Emőke: *Lajtha, az ember. A közlő kettős évforduló elé = Parlando*, 53. évf., 2011, 5. sz., 8–15.
<http://www.parlando.hu/2011/2011-5/03-Lajtha.htm> (utolsó letöltés: 2022. 07. 28.).
- SOLYMOSI Emőke (SOLYMOSI-TARI Emőke): *Lajtha László színpadi művei. Egy ismeretlen műcsopart a szerzői életút kontextusában*. Doktori (PhD) értekezés. Bp., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Doktori Iskola, 2011, http://docs.lfze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/solymosi_emoke/disszertacio.pdf (utolsó letöltés: 2022. július 28.).
- SOLYMOSI-TARI Emőke: „*Arisztofaneszi arcintor*”, avagy „*az első pacifista balett*”. *Lajtha első színpadi műve, a Lysistrata bemutatásának körülményei és sajtóviesszhangja = Tanulmánykötet Ujfalussy József emlékére. Tanulmányok, emlékiratok, hommage-ok*. Szerk. BERLÁSZ Melinda – GRABÓCZ Márta, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, L'Harmattan Kiadó, 2013, 323–347.
- *Ős és utód nélkül. Fábán László írásai Lajtha Lászlóról. Levelek*. Szerk. SOLYMOSI-TARI Emőke, Bp., Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2014,
- (T-th) (TÓTH Aladár): *Esterházy-opera és Lajtha-balett bemutató-előadása az Operaházban = Pesti Napló*, 1937. február 26. (A kritika kötetben is megjelent: Tóth Aladár válogatott zene-kritikái 1934–1939, sajtó alá rendezte és utószóval ellátta BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1968, 258–260.)
- VÁLYI Rózsi – SZENTHEGYI István – CSIZMADIA György: *Balették könyve*. Szerk. VÁLYI Rózsi (második, bővített kiadás), Bp., Gondolat, 1961.